

SOM-UNDERSÖKNINGEN 1998

ANDERS LITHNER

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför sedan 1986 en årligt återkommande nationell frågeundersökning som går under namnet Riks-SOM. 1998 års Riks-SOM-undersökning är således den trettionde i ordningen. Projektet är ett samarbete mellan tre av universitetets institutioner: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan. Varje undersökning genomförs under närmast identiska förutsättningar för att resultat från de olika åren skall vara helt jämförbara. Såväl Riks-SOM som den västsvenska motsvarigheten Väst-SOM¹ resulterar i publikationer liknande denna bok, i vilka de medverkande forskarna redovisar sina resultat i kortare uppsatser.

Population och urval

Undersökningen har från starten 1986 genomförts i form av en postenkät till ett obundet slumpmässigt urval (OSU) som sedan 1992 omfattar 2 800 personer. I urvalsramen ingår samtliga boende i Sverige i åldrarna 15 till 80 år. Från och med 1992 års undersökning ingår också utländska medborgare i urvalet.

I syfte att möta ett tilltagande intresse, både inom och utom universitetet, för att delta med frågor i SOM-enkäten, fördubblades 1998 års undersökning i förhållande till tidigare år. Riks-SOM 1998 omfattar således *två* riksrepresentativa undersökningar på vardera 2 800 personer. Datainsamlingen genomfördes parallellt och under identiska förutsättningar. Ungefär en tredjedel av frågorna i undersökningen ställdes i båda formulären och kan därmed behandlas som ett sammanhållet datamaterial, med ett urval om 5 600 personer. Resterande två tredjedelar av frågorna finns endast med i en av de två enkäterna.

På grund av ett misstag vid urvalsdragningen saknas 15-åringarna i årets undersökning, men då gruppens andel av det totala urvalet storleksmässigt är liten, har det inte påverkat resultatet i någon betydande utsträckning.

Frågeformuläret

De båda formulären (se bilaga) består alltså av en ansevärd del gemensamma frågor. Dessa frågor är dels sådana som är av bakgrundskaraktär, dels sådana som besvarar centrala frågeställningar inom statsvetenskap, förvaltningsforskning och medie- och kommunikationsvetenskap. Ytterligare ett antal frågor har ställts i båda formulären därför att det större urvalet möjliggör bearbetningar av grupper som annars skulle ha blivit för små för statistiskt säkerställda analyser.

Formulären har utarbetats i samarbete mellan SOM-institutet och de deltagande forskningsprojekten. De båda formulären skiljer sig lite åt i det att tyngdpunkten i det ena formuläret (framgent kallat Riks-SOM I) ligger på frågor om politik, ekonomi och arbetsliv, medan det andra (kallat Riks-SOM II) istället har en övervikt av frågor som handlar om medier, kultur och hälsa. Den innehållsliga dispositionen av formulären ser ut som följer:

<i>Riks-SOM I</i>		<i>Riks-SOM II</i>	
Fråga 1-5	Massmedier	Fråga 1-10	Massmedier
Fråga 6-35	Politik och samhälle	Fråga 11-20	Politik och samhälle
Fråga 36-39	Sveriges förhållande till omvärlden	Fråga 21-25	Hälsa och hälsorisker
Fråga 40-54	Energi, kärnkraft, bilism och miljö	Fråga 26-45	Radio, TV och andra medier
Fråga 55-62	Medievanor	Fråga 46-53	Fritid
Fråga 63-70	Fritid	Fråga 54-60	Bibliotek
Fråga 71-94	Bakgrundsfrågor	Fråga 61-83	Bakgrundsfrågor

De allra flesta frågorna besvaras lätt med ett kryss i en ruta. Det finns ett fåtal frågor med öppna svarsalternativ. De öppna frågorna handlar bland annat om vilken morgontidning man läser och vilka samhällsproblem man tycker är de viktigaste just nu. Även de öppna frågorna är lättbesvarade och kräver endast ett kort svar.

Undersökningsplan och genomförande

Fältarbetet i 1998 års SOM-undersökning genomfördes av Sifo, som också ansvarade för Väst-SOM 1998. Själva fältarbetet var i princip upplagt som tidigare år. Den första och huvudsakliga delen av fältarbetet genomfördes under hösten 1998. Den 30 september inleddes fältarbetet med att ett vykort skickades ut till respondenterna. Vykortets syfte var endast att meddela att adressaten blivit utvald att delta i undersökningen. Själva enkäten skickades ut 6 oktober, tillsammans med en informationsbroschyr. I uppställningen nedan redovisas fältarbetets framskridande.

30 september

Utskick av aviseringsvykort

6 oktober

Utskick av enkät, följebrev, broschyr samt svarskuvert.

13 oktober

Utskick av påminnelsevykort.

20 oktober

Utskick av påminnelsebrev med enkät och svarskuvert.

29 oktober -8 november

Telefonpåminnelser till svarspersoner som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

17-29 november

Telefonpåminnelser till svarspersoner som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

10-20 december

Telefonpåminnelser till alla som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

14 januari 1998

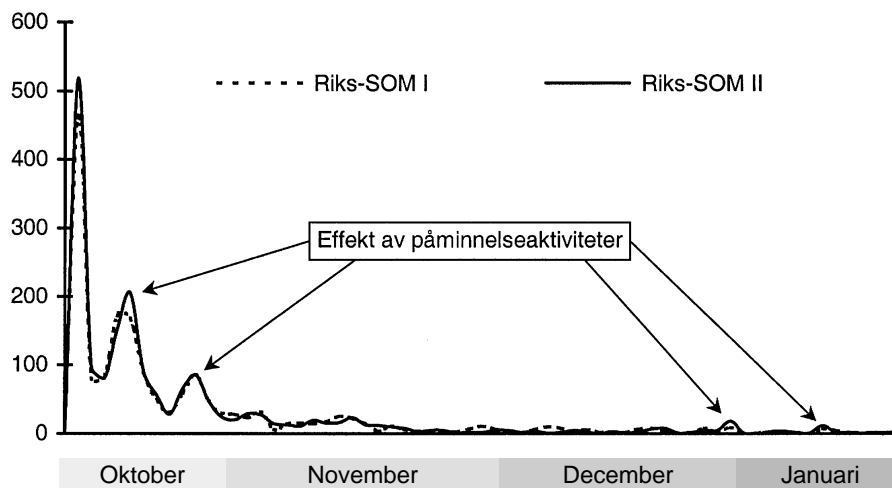
Utskick av enkät, följebrev, svarskuvert samt minienkät till svarspersoner utan känt telefonnummer, personer som ej kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelser samt till personer som ej sänt in enkät, men vid senaste telefonpåminnelsen lovat göra det.

27 januari 1998

Fältarbetet avslutas.

Redan efter drygt två veckor hade 75 procent av dem som skulle komma att svara redan skickat in den ifyllda enkäten. Efter halva undersökningsperioden hade mer än 90 procent av svaren kommit in. De sista procenten är alltid svåra att inhämta, varför ganska intensiva påminnelseåtgärder ingick i denna fas av fältplanen. Den 27 januari avslutades fältarbetet. I figur 1 redovisas inflödet av enkäter dag för dag under fältarbetet.

Figur 1 **Dagligt inflöde av enkäter i 1998 års Riks-SOM-undersökning**

Svarsfrekvens och bortfall

SOM-undersökningarna har under alla år haft en relativt hög svarsfrekvens. Svarsfrekvensen för samhällsvetenskapliga postenkätstudier ligger i allmänhet på mellan 60 och 70 procent, beroende på geografiskt område och typ av svarspersoner (Ohlsson, 1986). Det har under senare år blivit allt svårare att nå en hög svarsfrekvens och därtill har SOM-undersökningarna successivt ökat i omfång. Årets siffra måste alltså betecknas som hög. I 1998 års undersökning blev svarsfrekvensen 69 procent.

Tabell 1 SOM-undersökningen svarsfrekvens 1986-1998

Undersökningsår	Svarsfrekvens	Fältarbete
1986	68 procent	SCB
1987	70 procent	SOM-institutet
1988	69 procent	SCB
1989	66 procent	IMU-Testologen
1990	66 procent	IMU-Testologen
1991	67 procent	IMU-Testologen
1992	71 procent	Sifo
1993	70 procent	Sifo
1994	67 procent	Gallup
1995	65 procent	Temo
1996	69 procent	Gallup
1997	69 procent	Gallup
1998	69 procent	Sifo

Genomsnittlig svarsfrekvens 1986-1998: 68 procent

Det totala antalet svarande personer är 3 561 personer. Från det ursprungliga urvalet på 5 600 personer har 452 personer räknats bort som naturligt bortfall. Detta bortfall består av personer som av naturliga orsaker inte borde ingått i urvalet, exempelvis människor som flyttat utomlands eller som är svårt sjuka. I tabell 2 redovisas bortfallsstorleken, totalt samt för båda enkäterna i 1998 års undersökning

Tabell 2 Bortfall i Riks-SOM-undersökningen 1998

	Riks-SOM I	Riks-SOM II	Totalt
Ursprungligt urval	2 800	2 800	5 600
Bortdefinierade (naturligt bortfall)	235	217	452
Nettourval	2565	2583	5148
Svarsvägrare, ej anträffade	825	762	1587
Svar	1740	1821	3 561
Svarsfrekvens i procent	67,8	70,5	69,2

Av tabellen framgår att svarsfrekvensen för Riks-SOM I är något lägre och det naturliga bortfallet något större än motsvarande siffror för Riks-SOM II. Skillnaden är dock liten och den har inte avsatt sig i några demografiska olikheter mellan de båda urvalens sammansättning.

Tabell 3 Svarsandelar i olika grupper för SOM-undersökningarna 1986-1993 (procent)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Kön													
Män	66	68	65	65	66	64	70	66	67	65	67	68	69
Kvinnor	63	72	70	66	64	63	65	66	66	66	68	70	69
Ålder													
15-19 år	73	77	76	64	66	65	64	65	57	66	71	72	75
20-24 år	61	68	60	66	59	60	62	60	65	64	66	67	63
25-29 år	60	62	64	59	62	56	65	63	64	60	74	55	64
30-39 år	60	69	65	66	61	59	65	68	64	67	60	62	64
40-49 år	64	68	69	67	65	62	73	69	63	62	68	70	73
50-59 år	66	66	69	66	67	65	71	67	70	67	67	71	73
60-75 år	67	70	67	66	70	70	70	67	70	69	71	76	73
76-80 år	-	-	-	-	-	-	57	60	61	63	72	78	58
Riksområde													
Stockholm	53	66	59	61	63	60	66	63	65	64	63	64	63
Östra Mellansverige	67	69	70	66	66	67	67	65	69	65	68	67	71
Småland och öarna	77	71	74	66	70	64	70	72	72	69	71	74	70
Sydsverige	68	72	67	61	61	61	64	64	64	67	64	70	75
Västsverige	62	74	66	60	66	62	68	71	66	63	69	70	69
Norra Mellansverige	70	72	69	64	64	62	68	64	67	65	75	67	69
Mellersta Norrland	69	72	64	63	67	71	68	65	63	68	70	74	72
Övre Norrland	65	64	74	68	67	67	70	62	60	67	69	72	69

Kommentar: Den bästa svarsfrekvensen varje år är markerad med fet stil och den sämsta med kursiv stil.

Svarsfrekvens i grupper

Överlag föreligger endast små skillnader mellan olika gruppers svarsfrekvens. SOM-undersökningarna kan därmed, i år som tidigare år, sägas kännetecknas av en god representativitet. Två grupper har dock varit något svårare att nå – människor i början av karriären och människor som lever i en storstad. Det fenomenet bör rimligen tillskrivas en mer utbredd upplevelse av tidsbrist i dessa grupper: en SOM-enkät kan antas ta åtminstone en timma i anspråk. Svarsfrekvensen är därmed något lägre i åldrarna 20 till 40 år samt i stockholmsområdet. Också i den äldsta gruppen är svarsbenägenheten lägre, vilket beror på att det i denna grupp finns människor som på grund av till exempel synsvårigheter har svårt att fylla i formuläret.

I tabell 4 redovisa fördelningen mellan olika grupper i SOM-undersökningen. Fördelningen jämförs också med siffror för riket som helhet. Uppställningen ger vi handen att de svarande i SOM-undersökningen, som grupp betraktad, är mycket lik befolkningen som helhet. Träffbilden har varit god ända sedan den första undersökningen 1986 och årets studie utgör inget undantag.

Tabell 4 Olika gruppers fördelning i SOM-undersökningarna 1992-1998 i jämförelse med Sverige totalt (procent)

Kön	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998			Sverige	
													I	II	Totalt		
Man	51	49	47	48	51	52	52	50	49	50	46	49	49	49	49	49	49
Kvinna	49	51	53	52	49	48	48	50	51	50	54	51	51	51	51	51	51
Ålder																	
15-29	30	26	27	26	26	26	25	25	24	21	24	22	22	22	22	26	26
30-49	34	37	36	39	37	37	37	37	35	38	35	35	36	35	36	36	36
50-75	36	37	37	35	37	37	34	34	37	38	37	38	38	39	38	33	33
76-80							4	4	4	4	4	5	4	4	5	5	5
Sektor																	
Statlig	17	17	18	16	15	13	16	15	15	15	12	14	12	11	11	10	10
Kommunal	28	28	27	31	27	30	27	28	29	26	31	29	28	28	28	31	31
Privat	55	55	55	53	58	57	57	57	56	59	57	56	60	61	60	59	59
Facktillhörighet																	
LO	59	59	55	56	56	56	53	56	56	56	54	53	52	58	55	58	58
TCO	33	33	33	34	32	32	33	32	31	32	29	34	34	31	32	33	33
SACO	8	8	12	10	13	12	13	12	13	12	17	13	14	12	13	9	9

Av tabellen framgår att de svarandes sammansättning i princip är identisk mellan de båda formulären. Det framstår dock som om de båda formulärens skilda inriktningar har haft en liten men noterbar inverkan på de svarandes sammansättning. Betoningen i Riks-SOM I på frågor av politisk karaktär tycks ha bidragit till en svag överrepresentation av politiskt intresserade människor, medan de svarande i den mer mediebetonade Riks-SOM II omvänt har en mer positiv bild av medierna.

Skillnaderna är emellertid små. I tabell 5 ges exempel på två frågor där skillnaden är som störst.

Tabell 5 Jämförelse av svarsutfallet i Riks-SOM I och II på variablerna politiskt intresse och förtroende för dagspressen (procent)

	Riks-SOM I	Riks-SOM II		Riks-SOM I	Riks-SOM II
Intresse för politik			Förtroende för dagspressen		
Mycket intresserad	10,9	11,1	Mycket stort förtroende	1,5	1,7
Ganska intresserad	46,9	41,7	Ganska stort förtroende	25,6	27,9
Inte särskilt intresserad	36,5	40,4	Varken stort eller litet förtroende	47,9	52,1
Inte alls intresserad	5,8	6,8	Ganska litet förtroende	19,0	14,8
			Mycket litet förtroende	6,0	3,5
Summa procent	100	100	Summa procent	100	100

De resultat som presenterats i detta kapitel talar för datamaterialet har en god representativitet och tillförlitlighet. I flera av bokens kapitel jämförs också utfallen av enskilda frågor med undersökningsresultat från andra studier. Dessa jämförelser ger ytterligare belegg för materialets träffsäkerhet.

Noter

¹ Parallellt med Riks-SOM-undersökningen genomför SOM-institutet också en motsvarande enkätundersökning i Västra Götalandsregionen. För en utförlig redovisning av resultaten från 1997 års undersökning, se Nilsson (1998). En resultatpublikation av Väst-SOM 1998 kommer att utges under hösten 1999.

Referenser

Johansson, Sophie (1998) "SOM-undersökningen 1997 – genomförande och utfall" I Holmberg, S. och L. Weibull (red), *Opinionsamhället* SOM-rapport nr 20. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Nilsson, Lennart (red) (1998) *Mångfald – bilder av en storstadsregion*. SOM-rapport nr 21. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Ohlsson, Anders (1986) *Att svara eller inte svara - det är frågan*. Rapport nr 12. Göteborg: Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Statistisk Årsbok 1997.